

Vig István

A horvát nyelv

1. Bevezetés

2. A horvát nyelv története

2.1. Belső nyelvtörténet

2.2. Külső nyelvtörténet

3. A horvát nyelvjárások

Ajánlott szakirodalom

1. Bevezetés

Ebben a tanulmányban a mai horvát irodalmi és köznyelv, továbbá a horvát nyelvjárások legfontosabb jellemzőit szándékozom bemutatni. A mai jelenségek jobb megértése érdekében célszerűnek látszik röviden összefoglalni a horvát nyelvjárások és a standard történetét. A történeti leírást két részre bontottam, a belső nyelvtörténetre és a külső nyelvtörténetre. A belső nyelvtörténet bemutatása során megismerkedünk majd a legfontosabb fonológiai, morfológiai és szókincsbeli változásokkal. A külső nyelvtörténet keretén belül megtudjuk, milyen történelmi-kulturális tényezők alakították az egységes horvát irodalmi nyelv kialakulását; hogyan jött létre és változott a nyelvhasználatot szabályozó norma; hogyan alakult az irodalmi nyelv és a nyelvjárások viszonya; milyen kapcsolata volt a horvátnak a szerbvel az ún. horvátszerb/szerbhorvát korszak idején, stb.

1.1. A horvát nyelv helye az indoeurópai nyelvcsaládban

A horvát nyelv az indoeurópai nyelvcsaládkhoz tartozó szláv ágon belül a délszláv nyelvek csoportjához tartozik. Több kutató feltételezi egy közös délszláv ősnelv meglétét, amely két további alcsoportra, keletire és nyugatira oszlik. Az utóbbihoz tartoznak azok a nyelvjárások, amelyekből később a bolgár és a makedón nyelv alakult ki, és ide tartozik az ószláv (óegyházi szláv) nyelv is. A nyugati alcsoportból pedig később a szlovén, a horvát és a szerb nyelv fejlődött ki. Ennek a felfogásnak a gondolatmenetét követve, amely tkp. a darwini evolúcióelméletnek a nyelvtörténetbe való átemelése, az ósszláv nyelvnek két, vagy ennél több ősnyelvre kellett bomlania ahhoz, hogy a szláv nyelvek különböző csoportjai között meglévő különbségeket és hasonlóságokat meg lehessen magyarázni. Ez a felfogás azt feltételezi, hogy az ósszláv nyelv, illetve a belőle kialakult többi ősnelv egységes, homogén volt.

Semmi okunk nincs azonban ezt az egységet feltételeznünk. Ahogy a mai nyelvek sem egységesek, - hiszen számos fonológiai, alaktani, mondattani és szókincsbeli változat található bennük, még a standardon belül is – az ószláv nyelvállapotot úgy is felfoghatjuk mint egy dialektus kontinuumot, amelyen belül számos különbség létezett.

Eszerint a szlávok széttelapülését, amely bizonyos nyelvjárási differenciálódással járt együtt, nem szükségszerű úgy felfogni, mint a kiindulást képező közös ósszlávnak további kisebb ősnyelvekre bomlását. Számos közös indítékú nyelvi változás különböző módon, számos esetben keresztül-kasul valósult meg a szláv nyelvjárásokban. Ezért lehet a szláv nyelvjárás-kontinuumon belül két nagyobb csoport, és nem ősnelv, egy északnyugati és egy délkeleti csoport kialakulását feltételezni. Meghatározott történelmi és kulturális tényezők hatására az egyes csoportokhoz tartozó nyelvjárások pedig idővel még tovább differenciálódtak, és alakultak ki a ma ismert szláv nyelvek.

1.2. A horvát anyanyelvű beszélők száma

A horvátot anyanyelvként mintegy 4,7 millió ember beszéli a Horvát Köztársaságban és Bosznia-Hercegovinában. Horvát nemzetiségű nemzeti kisebbség él még Szlovéniában, Ausztriában, Szlovákiában, Magyarországon, Szerbia és Crna Gora államban, Romániában és Olaszországban (Molise tartományban).

1.3. A horvát népnév eredete

A horvát népnév (Hrvat 'horvát férfi', Hrvatica 'horvát nő', mn. hrvatski 'horvát') eredetét egyértelműen a mai napig nem sikerült megfejteni. Számos próbálkozás született, melyek közül a legtöbb valamilyen iráni szót jelöl meg etimonként. A legvalószínűbb, hogy a népnév az iráni * *harvat-* szóra megy vissza. Utóbbi a * *har - va(n)t-* 'akinél nők élnek, női' szóból származik, és egyértelmű utalást tartalmaz a matriarchátusra. A * *har* az indeoeurópai * *sar-* 'asszony, nő' szóból származik, amely ugyanebben a formában az indoárjában adatolt, a *-ma(n)t-* / *-wa(n)t-* pedig óiráni melléknévképző. A szó tehát minden valószínűség szerint egy iráni nyelvű törzs neve volt. Ez a törzs a későbbiekben elszlávosodott, neve pedig egy törzsről egy nagyobb szláv népességcsoport jelölként vált.

1.4. A horvát nyelv elnevezése a történelem folyamán

A horvát nyelv megjelölésére a múltból számos elnevezést ismerünk. A horvátok kezdetől fogva a *slověnski* és *hrvatski* nevet használták. A 16-18. században a regionális elnevezések kerültek előtérbe, amelyek az egy-egy területen használt horvátot jelölték. Ilyenek voltak a következő kifejezések: *dalmatinski* ('dalmát'), *bošnjački* (bosnyák), *ilirski/ilirički* ('illír'), *slavonski/slovinski* ('szlavóniai/szláv'), *dubrovački* (dubrovnik). A politikában a *hrvatski* elnevezés szerepel a magyar-horvát kiegyezés szövegében (1868), a Független Horvát Állam (Nezavisna Država Hrvatska) idején (1941-1945), továbbá a jugoszláv felszabadítási mozgalom antifasiszta tanácsának (AVNOJ) határozatában (1944), az 1972. évi alkotmánymódosításban, valamint a Horvát Szocialista Köztársaság alkotmányában (1974). Meg kell azonban jegyezni, hogy az utóbbi dokumentum igen érdekesen fogalmaz: „A Horvát Szocialista Köztársaságban a közéletben a horvát irodalmi nyelv használatos, amely a horvátországi horvátok és szerbek nemzeti nyelvének standardizált formája, amelyet horvátnak vagy szerbnek neveznek”(U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik – standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se zove hrvatski ili srpski). Az 1990-ben elfogadott horvát alkotmány szövege kimondja, hogy a Horvát Köztársaság hivatalos nyelve a latin betűkkel írt horvát nyelv. A két világháború közötti időszakban az 1921. és 1931. évi alkotmány kijelenti, hogy a királyság hivatalos nyelve a *szerb-horvát-szlovén*. Találkozhatunk a *szerbhorvát* elnevezéssel is, amelyet tudományos terminusként a nemzetközi életben August Leskien tett általánossá *Grammatik der serbokroatischen Sprache* [A szerbhorvát nyelv nyelvtana] című, 1914-ben megjelent munkájával.

2. A horvát nyelv története

Ebben az alfejezetben a legfontosabb fonológiai, alaktani és lexikai változásokat fogjuk áttekinteni. A változások bemutatásához a kiindulópontot az ősszláv nyelvnek a 10. sz. végét megelőző állapotának a leírása szolgáltatja. Ehhez fogjuk majd viszonyítani a változásokat, illetve a megőrzött, továbbélő jelenségeket. Hosszú út vezetett az ősszláv nyelv történetében a 10. sz-i nyelvállapot kialakulásáig. E folyamat állomásaival e helyütt nem

kívánok foglalkozni, mert tanulmányozása és bemutatása az összehasonlító szláv nyelvtudomány, nem pedig az egyes szláv nyelvek történetének a tárgya.

Még mielőtt azonban továbbmennénk, két fontos fogalmat, a nyelv és a dialektus jelentését, illetve egymáshoz való viszonyát érdemes tisztázni. Az egyszerűség kedvéért nyelven általában a standardizált irodalmi és köznyelvet szokás érteni. A feladat tehát a nyelv és nyelvjárás (dialektus) fogalmának a meghatározása, amely leginkább nyelvészeti és szociolingvisztikai szempontok figyelembevételével végezhető el. Szűken nyelvészeti szempontból nyelv és nyelvjárás között semmilyen különbség nincs, mivel mind a kettő nyelvi jelek rendszere. Különbség közöttük csupán a nyelvhasználat elterjedtségének és a két rendszer presztízsének a tekintetében van. A nyelvjárás szűkebb területen terjedt el és van használatban, míg a nyelv sokkal nagyobb területen. Utóbbi nagyobb tekintélye, presztízse révén folyamatos hatást gyakorol a nyelvjárásokra. A hatásgyakorlás természetesen fordítva is igaz, de kisebb mértékben: a nyelvjárások is hatnak a nyelvre, csak nem olyan erőteljesen.

Az ősszláv korszakban még csak nyelvjárások léteztek, irodalmi és köznyelvek még nem. Az ősszláv nyelvállapot megszűnése a 10. sz. végén kezdődik el, amikor az egymáshoz hasonló és egymással kapcsolatban lévő dialektus-kontinuum felbomlik. Ettől az időszaktól kezdve számítjuk az egyes nyelvjárás csoportok kialakulásának a folyamatát, amely önálló arculattal rendelkező nyelvjárás csoportok létrejöttéhez vezetett el, amelyeket a rövidség és egyszerűség kedvéért már nevezhetünk horvátnak, szlovénnek, stb. A horvát nyelvterületen három nyelvjárás csoport alakult ki, amelyeket a *mi* kérdőszó eltérő alakjai szerint *sto-*, *csa-* és *kaj-horvátnak* nevezünk. Az alábbiakban arra kapunk majd választ, hogy melyik dialektuscsoport vált az egységes horvát irodalmi és köznyelv alapjává.

2.1. Belső nyelvtörténet

2.1.1. Fonológia

2.1.1.1. Magánhangzók

1. Az ősszláv magánhangzórendszer

Mint már említettük, az alább bemutatásra kerülő rendszer a 10. sz-i állapotot tükrözi, mintegy lefényképezi, mielőtt a század végén a rendszer átalakulása megkezdődött volna. A nazális magánhangzókat a ~ jellel jelöltem.

palatális	veláris
i	y u
e ь ě	o ь ō
ě	a

Szótagképző mássalhangzók: r, l, ř, í

2. A horvát magánhangzórendszer

palatális	veláris
i	u
ije	
e	o
	a

Szótagképző mássalhangzó: r

A táblázatokból kiolvasható, hogy az ősszláv tizenegy magánhangzós fonémával rendelkezett. Ha egybevetjük a mai horvát magánhangzók rendszerével, jelentős mennyiségi csökkenésről beszélhetünk, mivel a horvátban csak hat magánhangzós fonéma található. A következőkben tehát az *y*, *ě*, *ē*, *ō*, *ь*, *ѣ* fonémák változásait mutatjuk be.

2.1.1.1.1. *y* > *i*

Ez az alsó nyelvállással hátul képzett ajakréses fonéma (ehhez hasonló hang a régi magyarban is létezett) összeolvadt az *i* magánhangzóval. A folyamat legkorábban a 9. sz. második felében, vagy a végén kezdődött, és legkésőbb a 11-12. sz. fordulóján már be is fejeződött.

2.1.1.1.2. *ě* > *e*/*ije*/*i*

A *jat*-nak nevezett fonémát alsó nyelvállású ajakkerekítéses hangként ejtették az óhorvátban. A fonéma megváltozása három eltérő hangot eredményezett a horvát nyelvterületen.

- ě* > *e*. Ez a változás a Szerémségben beszélt sto-horvát nyelvjárásra jellemző, ahol az *e* a 14. sz. óta adatolt. Ez a változás jellemző a kaj-horvátra is.
- ě* > *i*. A csa-horvát nyelvjárás-területen már a 13. sz. óta adatolt. Előfordul még a Boszniában beszélt sto-dialektusok némelyikében is.
- ě* > *ije*. Bosznia és Hercegovina déli sto nyelvjárásaiban, illetve Dubrovnik szintén sto dialektusában rövid szótagokban már a 13. sz. óta kimutatható. A hosszú szótagokban későbből, a 14-15. sz. fordulójától adatolható.

2.1.1.1.3. *ē* > *e*, *ō* > *u*

Az ősszlávban eléggé rövid életű nazális magánhangzók hamar elveszítették nazalitásukat a szláv nyelvekben. A denazalizáció valószínűleg a 10-11. sz. fordulóján kezdődött a horvátban, és legkésőbb a 12. sz. elején már befejeződött. Az *ē* esetében csak a nazalitás szűnt meg, míg az *ō* nemcsak nazális jellegét veszítette el, hanem még zártabbá is vált. A *j* fonéma után *ē* > *a* változás mutatható ki a csa-horvátban, pl. *jazik* 'nyelv', *počati* 'kezd', *žatva* 'aratás', stb.

A mai horvát nyelvben néhány ige ragozott alakjában a nazális *m*, *n*, *nj* mássalhangzó megléte a régi nazális magánhangzóra utal, pl. *popeti* 'feleml': *popnem*, *žeti* 'arat', *kaszál*: *žanjem*, *naduti* 'felfúj': *nadmem*, *načeti*: 'elkezd': *načnem*.

2.1.1.1.4. A *jerek* (*ь*, *ѣ*) változásai

Az ősszláv fonémarendszer két redukált, magas nyelvállású magánhangzós fonémával rendelkezett. A *jer* (*ь*) elől képzett, míg a *jor* (*ѣ*) hátul képzett hang volt. Az ősszláv korszak végén különbséget kell tennünk az ún. *erős* és *gyenge* helyzetben lévő *jerek* között. Az erős és gyenge helyzet megállapításának legegyszerűbb módja a következő: a szó végétől számítva gyengék a páratlan, erősek a páros szótagokban álló *jerek*, pl. az *otьcb* 'apa' szóban a szóvégi *jer* gyenge (mert páratlan), a szóbeljeji pedig erős.

1. *Gyenge* *ь*, *ѣ* > \emptyset

A 11. sz-i feliratok arról tanúskodnak, hogy a két fonéma közötti különbség eltűnőben van, illetve arról is, hogy a *jerek* szóvégen és nyílt szótagban már kezdenek kiesni.

Meg kell még jegyezni, hogy a gyenge *jerekből* *a* lesz a szavak első szótagjában, pl. *tama* 'sötétség', *magla* 'kőd', *daska* 'deszka', *stablo* 'fa, törzs', stb.

2. *Erős* *ь*, *ѣ*

a. *ь*, *ѣ* > *a*. Ez a változás a horvát nyelvterület legnagyobb részét érinti, és főleg a sto- és csa-horvát nyelvjárásokra jellemző, pl. *otac* 'apa', *danas* 'ma', stb.

b. *ь, ъ* > *o*. A csa-horvát nyelvű Dobrinj település (Krk szigetén) nyelvjárásában: *čo* 'mi', *doska* 'deszka', *otoc* 'apa', stb.

c. *ь, ъ* > *e*. Ez a változás a kaj-horvát nyelvjárások többségére jellemző. Egyes kaj-horvát nyelvjárásokban nyílt *e* /~~ɛ~~/, illetve redukált magánhangzó /~~ɛ~~/ az eredmény.

Az erős jereknek teljes magánhangzóvá válása a 12-13. sz-ban zajlott le, először a zárt szótagokban, majd a többi helyzetben is.

2.1.1.1.5. A szótagképző mássalhangzók

Az ősszlávban a magánhangzókön kívül két mássalhangzó lehetett szótagmag, az *l* és az *r*, amelyeket ezért szótagképző mássalhangzónak nevezünk.

2. A szótagképző *l* a 14. sz. végéig megőrződött, lett belőle, pl. *plъkъ* > *puk* 'nép', *slъza* > *suza* 'könny', *mlъčati* : *mučati* 'hallgat', stb.

A szótagképző *r* ezzel szemben megőrződött, pl. * *brъzъ* > *brz* 'gyors', * *čъrnъ* > *crn* 'fekete', * *drъvo* > *drvo* 'fa'. A csa-horvátban kísérő magánhangzók járulnak az *r*-hez, pl. *barz*, *drivo*.

2.1.1.2. Mássalhangzók

1. Az ősszláv mássalhangzórendszer

Az ősszláv korszak végén a mássalhangzó-állomány a következő volt

p	t		k
b	d		g
	s		š
v	z	j	ž
	c	t'	č
	dz	d'	
m	n	ń	
	r	ř	
	l	ĺ	

Az ősszlávban összesen 23 mássalhangzó volt. Feltűnő, hogy a zöngétlen *č* affrikátának nem volt zöngés párja (*dž*), illetve, a réshangok között éppen fordítva, a zöngés *v*-nek hiányzott a zöngétlen párja (*f*). Szembeszökő a palatális mássalhangzóknak nagy száma (9).

2. A horvát mássalhangzórendszer

p	t		k
b	d		g
f	s		š
v	z	j	ž
	c		ć č
			đ dž
m	n	њ	
	r		
	l	lj	

A két táblázat egybevetéséből megállapítható, hogy a horvát mássalhangzós fonémák száma 25-re emelkedett. Ez az állapot számos fonémaváltozás eredménye, amihez néhány, az

összlávhoz képest teljesen új fonéma kialakulása járul. Az alábbiakban ezeket a változásokat tekintjük át röviden.

2.1.1.2.1. Mássalhangzó-változások

2.1.1.2.1.1. dz > z

Azt a változást, amelynek során az affrikátából réshangot kapunk, deaffrikálódásnak nevezzük. A jelenség kezdete az ószláv korszakra nyúlik vissza, pl. *bozi* 'istenek', *zvijszda* 'csillag', *knez* 'herceg', stb.

2.1.1.2.1.2. t' > ć

A változás az egész horvát nyelvterületen a ć affrikátát eredményezte a 12. sz. előtt, pl. *svijeća* 'gyertya'.

2.1.1.2.1.3. d' > đ, illetve j

A változás az egész horvát területen szintén a 12. sz. előtt zajlik le, de kettős eredménnyel. A sto-horvát nyelvjárásokban đ affrikátát kapunk, míg a csa- és kaj-horvátban j hangot, pl. sto-hv. *međa* 'határ', csa-, kaj-hv. *meja* 'ua'.

2.1.1.2.1.4. ř > r

A palatális ř valószínűleg még a horvát írásbeliség kialakulása előtt (11-12. sz.) depalatizálódik, és egybeesik az r fonémával, pl. *zora* 'hajnal', *vratar* 'kapus', stb.

2.1.1.2.2. Új fonémák kialakulása

Mint láttuk, az ószlávból hiányzott az *f* és *dž* fonéma. Keletkezésüket korábban úgy magyarázták, hogy jövevényszavakkal terjedtek el a horvátban. Újabb kutatások azonban felhívták a figyelmet arra, hogy az átadó nyelvnek azokat a fonémáit, amelyek az átvevő nyelvből hiányoznak, utóbbi valamilyen tekintetben hozzájuk hasonló fonémákkal helyettesíti. A jövevényszavakban szereplő fonémák legfeljebb csak felgyorsítani tudják azt a folyamatot, amelyet fonologizálódásnak nevezünk, és amely idegen nyelvi hatások nélkül kezdődik el egy adott nyelvben. E felfogás szerint egyes fonémák bizonyos helyzetben előforduló allofónjai megindulnak a fonémává válás (fonologizálódás) útján. A jövevényszavak idegen fonémáit ekkor már nem kell helyettesíteni, így ezek erősítik a folyamatot. Hasonlóképpen történt ez a két új horvát fonéma keletkezése esetében is.

2.1.1.2.2.1. Az *f* fonéma kialakulása

Az *f* fonéma kétféle módon alakult ki a horvátban. Hasonulással (és a *h* ezt követő kiesésével), pl. *hvala* > *hfala* > *fala* 'köszönet, köszönöm', *hvatati* > *hfatati* > *fatati* 'megfog, megragad', stb.; hangutánzó szavakban, pl. *frkati* 'fúj, prűszköl', *fućkati* 'fütyül, fütyörészik', stb. Az így kialakult fonéma megterheltségét (gyakoriságát) azután a jövevényszavak *f* fonémái is növelték, pl. *forinta* < m. forint, *filc* 'ua.' < ném. Filz, *fontana* 'szökőkút' < ol. fontana, stb.

2.1.1.2.2.2. A *dž* fonéma kialakulása

A *dž* is hasonulással alakult ki, pl. *otadžbina* < otačbina 'haza', *svjedodžba* < svjedočba 'bizonyítvány', stb. Megterheltségének erősítésében szintén jövevényszavak játszottak közre, pl. *džamija* 'dzsámi' < tör. cami, *džemper* 'pulóver' < ang. jumper, stb.

A fenti rövid leírásból nem szabad arra következtetni, hogy nem voltak más változások a fonémarendszeren belül a horvát nyelv önálló életében. Természetesen voltak, de ezek nem jártak új fonémák kialakulásával, hanem a fonémarendszer változatlanul hagyása

mellett átrendezték a fonémák megterheltségét és egymáshoz fűződő viszonyát. Így például a szóvégi *-l* > *-o* változás megnövelte az *o* fonémák számát, a *tj* > *ć* (pl. *bratja* > *braća* 'fiútestvérek'), *dj* > *đ* (pl. *milosrdje* > *milosrđe* 'irgalom'), *nj* > *ń* (pl. *pisanje* > *pisanje* 'írás'), *lj* > *ļ* (pl. *veselje*) változások a 18. századdal kezdődően további fonémák megterheltségét módosították.

2.1.2. Alaktan

A rendelkezésre álló hely szűkössége miatt nem lehet az alaktani változásokat teljes egészükben bemutatni. Ezért az látszott célszerűnek, hogy csak a főnévragozásban bekövetkezett átalakulásokra összpontosítva érzékeltessük a végbement folyamatokat. Kiindulási pontul az ószláv (óegyházi szláv) főnévragozási paradigmáit használjuk, amely nem csupán írásban dokumentált, hanem nagyon közel áll még az összsláv nyelvi állapothoz. A horvát alakok új végződéseit dőlt betűkkel jelöltem, mert ezek igényelnek majd magyarázatot. A különböző eseteket rövidítései a nemzetközi szakirodalomhoz és a latin nyelvtanhoz igazodva a latin elnevezések kezdőbetűivel jelölöm, tehát N(ominativus) = alanyeset, G(enitivus) = birtokos eset, D(ativus) = részeshatározó eset, A(ccusativus) = tárgyeset, V(ocativus) = megszólító eset, L(ocativus) = helyhatározó eset, I(nstrumentalis) = eszközhatározó eset.

2.1.2.1. Az -o-tövű főnevek ragozása

2.1.2.1.1. Hímnem: *rabъ* 'szolga', *vlъkъ* 'farkas'

Egyes szám

	ószláv	horvát	ószláv	horvát
N	<i>rabъ</i>	<i>rob</i>	<i>vlъkъ</i>	<i>vuk</i>
G	<i>raba</i>	<i>roba</i>	<i>vlъka</i>	<i>vuka</i>
D	<i>rabu</i>	<i>robu</i>	<i>vlъku</i>	<i>vuku</i>
A	<i>rabъ</i>	<i>roba</i>	<i>vlъkъ</i>	<i>vuka</i>
V	<i>rabe</i>	<i>robe</i>	<i>vlъče</i>	<i>vuče</i>
L	<i>rabě</i>	<i>robu</i>	<i>vlъče</i>	<i>vuku</i>
I	<i>rabomъ</i>	<i>robom</i>	<i>vlъkomъ</i>	<i>vukom</i>

Az összslávban az élőlényeket jelentő főneveknek azonos alakjuk volt N-ben és A-ban. Már az ószlávban kezdenek egybeesni, legelőször az embert jelölő főneveknél, hogy G és A alakok.

A *locativus* -*ě* végződése a horvátban a 15. sz. végéig megmaradt, egyes csa-horvát nyelvjárásokban (Cres) a mai napig megőrződött. Az -*u* végződés az -*u*-tövű főnevek ragozási paradigmájának a hatására a 13. sz-ban tűnt fel először, és a 16. sz-ra már kizárólagossá vált a sto-horvát nyelvjárásokban, és többségbe került a csa-hv. dialektusokban is. Ugyanebben az esetben a 14. sz-tól kezdve adatolt az -*i* végződés is, amely a -*jo*-tövű főnevek ragozásából került át, pl. *na sviti* 'a világon', *u sni* 'álomban'. Gyakori volt a csa-horvát nyelvjárásokban a 15. sz. végén és a 16. sz. elején, és egyes helyeken ma is előfordul még, pl. *na konji* 'a lovon', *v gradi* 'a városban', *v seli* 'a faluban', stb.

Többes szám

	ószláv	horvát	ószláv	horvát
N	<i>rabi</i>	<i>robi/robovi</i>	<i>vlъci</i>	<i>vuci/vukovi</i>
G	<i>rabъ</i>	<i>roba/robova</i>	<i>vlъkъ</i>	<i>vuka/vukova</i>
D	<i>rabomъ</i>	<i>robima/robovima</i>	<i>vlъkomъ</i>	<i>vucima/vukovima</i>
A	<i>raby</i>	<i>robe/robove</i>	<i>vlъky</i>	<i>vuke/vukove</i>
V	<i>rabi</i>	<i>robi/robovi</i>	<i>vlъci</i>	<i>vuci/vukovi</i>

L	raběňъ	robima/robovima	влѣсѣňъ	vucima/vukovima
I	raby	robima/robovima	влѣкы	vucima/vukovima

Nominativus. Nagyon korán megjelent az *-ove* végződés az *-u*-tövű főnevek ragozásából, és használatban maradt a 16. sz. végéig. A 14. sz-tól vannak adataink arra, hogy az *-ove* végződés *-e* hangjának a helyén *-i* jelenik meg, amely a 16. sz-ban túlsúlyba került.

Genitivus. Már az ószláv nyelvemlékekből kimutatható helyenként az *-ovъ* végződés, amely az *u*-tövű főnevek ragozásából származik, és a 14. sz-ig adatolt a horvátban (narodov, rabov). A 14. sz. első felében *-a* hanggal egészült ki az *-ov* végződés, pl. gradova, amely a sto nyelvjárásokban a 17. sz-ban kizárólagossá vált, míg a csa- és kaj-horvát megőrizte az *-ov* végződést. A 15-17. sz-ban helyenként a névmások és melléknevek ragozásából átvett *-ah* végződéssel is találkozhatunk. Annak érdekében, hogy az esz. N-ban és tsz. G-ben álló azonos alakokat (rabъ) jobban meg lehessen különböztetni, már a 13. sz-tól kezdve kimutatható a G-ben álló alakok jelölésére az *-i* végződés, amely az *-i* tövű főnevek ragozásából származik. A csa nyelvjárásokban meglehetősen elterjedt, míg a sto dialektusokban csak néhány szó ragozásában mutatható ki, amelyek az irodalmi nyelvben is megengedettek. Az említett végzések mellett egy másik, az *-iju* is kimutatható az irodalmi nyelvben a *noktiju, prstiju, gostiju* szavakban.

Dativus. A szóvégi *ъ* kiesése nyomán kialakult *-om* végződés megőrződött a mai napig számos csa- és kaj-horvát nyelvjárásban, a sto-ban pedig a 17. sz-ig. A sto nyelvterületen azonban a 16. sz-tól kezdődően elterjedt az instrumentalis *-im* végződése, amely a dalmáciai csa és sto nyelvjárásokban máig megőrződött. A többi sto dialektusban azonban az *-im* még egy *a* hanggal egészült ki, és az így létrejött *-ima* végződés kizárólagossá vált a sto nyelvjárásokban.

Accusativus. Az *-i* (<y) végződés néhány csa nyelvjárásban a mai napig fennmaradt. Az irodalmi nyelvben ma is használatos *-e* végződés, amely a *-jo*-tövű főnevek ragozásából emelkedett át, a sto nyelvjárásokban már a 12. sz-ban terjedni kezdett.

Locativus. Az eredeti végződés szabályos folytatója, az *-eh* a 15. sz. végéig megőrződött. Néhány csa dialektusban ma is megtalálható. Az *ije*-ző kiejtésben a teljesen szabályos *-ijeh* végződéssel találkozunk, míg az *-ih* alak, amely régebben a sto nyelvjárásokban volt használatban, nem az *-ěh*-re megy vissza, hanem a *-jo*-tövű főnevek ragozásának az analógiájára keletkezett. Az *-ima* végződés, amely a dat. esetvégződésnek az átvétele, a 18. sz-tól kizárólagos a sto-horvátban.

Instrumentalis. A teljesen szabályosan kialakult *-i* (<y) megőrződött a csa és kaj nyelvjárásokban. A 12-17. sz. között használatos volt a *-mi* végződés is. A dativus és instrumentalis mondattani funkciójának keveredése azt eredményezte, hogy erre az esetre is kiterjedt az *-ima* végződés.

2.1.2.2. A *-jo*- tövű (palatális) főnevek ragozása: konjъ 'ló'

Egyes szám

	ószláv	horvát
N	konjъ	konj
G	konja	konja
D	konju	konju
A	konjъ	konja
V	konju	konju
L	konji	konju
I	konjemъ	konjem

Locativus. Az *-i* végződés nemcsak a 16. sz. végéig maradt használatban, hanem hatást gyakorolt a 14-15. sz-ban az *-o*-tövű főnevek ragozására is. A későbbiekben az *-i* végződést felváltotta az *u*-tövű főnevek ragozásának hatására az *-u*.

Többes szám

	ószláv	horvát
N	konji	konji
G	konjъ	konja
D	konjemъ	konjima
A	konjě	konje
L	konjihъ	konjima
I	konji	konjima

Dativus. A szabályos *konjem* alak a csa és kaj nyelvjárásokban a mai napig megőrződött, míg a sto-ban a 17. sz. végéig élt.

Locativus. Az *-ih* végződés fennmaradt a csa és kaj dialektusokban, a sto nyelvjárásokban pedig a 16. sz-ig volt használatban.

Instrumentalis. Az *-i* végződés a sto-horvátban szintén a 16. sz-ig maradt fenn, a csa és kaj nyelvjárásokban pedig a mai napig.

A D, L, I esetekben lévő *-ima* végzödésekre vö. a 2.1.2.1.1. pontban leírtakat.

2.1.2.3. A *-ja-* és *-a*-tövű főnevek ragozása

Egyes szám

	ószláv	horvát	ószláv	horvát
N	žena	žena	duša	duša
G	ženy	žene	dušě	duše
D	ženě	ženi	duši	duši
A	ženō	ženu	dušō	dušu
V	ženo	ženo	duše	duše
L	ženě	ženi	duši	duši
I	ženojō	ženom	dušejō	dušom

Genitivus. A szabályos változást mutató *ženi* alak ma néhány csa nyelvjárásban található meg. Az *-e* végződés a *duše* alakból származik, és már a 12. sz-ban felbukkant.

Dativus. A 15. sz-ig az általánosan elterjedt végződés az *-e*. Mára csak néhány csa nyelvjárásban őrződött meg. A *ženi* alak *-i* végződése, amely nyilvánvalóan a *duši*-ből származik, a 14-15. sz-ban bukkant föl először, és a 16. sz-ban már általánossá vált.

Vocativus. A *duše* alak sokáig volt használatban. A 15. sz. után azonban a *ženo* mintájára az *-e* végződést felváltotta az *-o*. A régi *-e* maradványaival az *-ica* végű főnevek voc. alakjában találkozunk: *kraljice* 'királynő', *ružice* 'rózsa', stb.

Locativus. A *duši* alakban az *-i* szabályosan alakult ki az *-ě*-ből. Ez az *-i* azután a 14-15. sz-ban felváltotta a *žene* alak *-e* végződését.

Instrumentalis. A *ženojō* alakból szabályos hangváltozással a régi horvátban *ženoju* alakult ki, amely azután *ženov*-vá változott legkésőbb a 12. sz-ban. A sto nyelvjárásokban az *-ov* végződést az *-o*-tövű főnevek ragozásának analógiájára az *-om* szorította ki a 13. sz-tól kezdődően.

Többes szám

	ószláv	horvát	ószláv	horvát
N	ženy	žene	dušě	duše

G	женъ	žena	dušъ	duša
D	ženamъ	ženama	dušamъ	dušama
A	ženy	žene	dušě	duše
V	ženy	žene	dušě	duše
L	ženahъ	ženama	dušahъ	dušama
I	ženami	ženama	dušami	dušama

Nominativus. A *žene* alak *-e*-je a *duše* végződéséből származik.

Genitivus. A *žen*, *duš* alakok megőrződtek a csa nyelvjárásokban, helyenként néhány sto dialektusban is. A sto nyelvterületen ez a típusú gen. alak a 17. sz-ig maradt fenn. Utóbbi nyelvterületen a 14. sz-tól kezdődően *a* hanggal egészült ki a régi végződés: *žena*, *duša*.

Dativus. A *ženam*, *dušam* alakok megmaradtak a csa és kaj nyelvjárásokban. Az *-am* végződés a sto nyelvjárásokból is kimutatható a 17. sz-ig. Ezután teret nyert az *-ama* végződés, amely a 15. sz-ban alakult ki úgy, hogy az eredeti végződéshez *a* hang járult.

Accusativus. A *ženi* alak egyedül a csa nyelvjárásokban őrződött meg, míg a nyelvterület többi részén a *duše* mintájára az *-i* végződést az *-e* váltotta föl.

Locativus. A *ženah*, *dušah* alakok megmaradtak a csa és kaj nyelvjárásokban. Az *-ah* végződés a sto dialektusokban a 17. sz-ig őrződött meg, amikor a *ženah* alakot a dat. *ženam* forma kezdte felváltani, amely a későbbiekben az *a* hanggal egészült ki. A loc. alakok felcserélése a dat. alakokkal a 15. sz-ban kezdődött el.

2.1.2.4. Az *-i*- tövű főnevek ragozása: *kostъ* 'csont'

Egyes szám

	ósláv	horvát
N	kostъ	kost
G	kosti	kosti
D	kosti	kosti
A	kostъ	kost
V	kosti	kosti
L	kosti	kosti
I	kostъjō (kostijō)	košću košću/kosti

Instrumentalis. A régi horvátban eredetileg *kostju* alak volt, amely a jotáció (a *j* hang palatalizálja az előtte álló mássalhangzót) és asszimiláció következtében *košću* alakot eredményezett. A többi ragozott alak mintájára a 13. sz-ben megjelent a *kosti* alak is, amelynek gyakorisága a 16. sz-tól kezdve indult növekedésnek.

Többes szám

	ósláv	horvát
N	kosti	kosti
G	kostъjъ	kosti
D	kostъmъ	kostima
A	kosti	kosti
V	kosti	kosti
L	kostъhъ	kostima
I	kostъmi	kostima

Dativus. A régi horvátban a 16. sz-ig a *kostem* alak volt használatos, amely a mássalhangzós főnevek ragozásának analógiájára alakult ki. A 16. sz-ban megjelenik a *kostem* alak is, amelyet még ugyanebben az évszázadban az *a* magánhangzó egészít ki.

Locativus. A régi horvátban az *-eh* végződés jellemző a 15. sz. végéig. A 17. sz-ban az *-im* végződés terjed el, amelyhez *a* magánhangzó társul.

Instrumentalis. A *kostmi* típusú alakok a 16. sz. végéig adatoltak. A csa nyelvjárásokban ma is használatosak a *ričmi* 'szavakkal', *ljudmi* 'emberekkel' típusú alakok. A 16. sz-tól kezdve a tsz. dat. és loc. összeolvadása *kostim* alakot eredményezett, amelyhez még *a* magánhangzó kapcsolódott.

2.1.2.5. Az –ü- tövű főnevek ragozása: synъ 'vkinek a fia'

Egyes szám

	ószláv	horvát
N	synъ	sin
G	synu	sina
D	synovi	sinu
A	synъ	sina
V	sinu	sine
L	sinu	sinu
I	synomъ	sinom

Genitivus. Az *-a* végződés az *-o-* tövű főnevek ragozásából származik.

Dativus. Az *-u* szintén az *-o-* tövű főnevek ragozásának a mintájára alakult.

Accusativus. Az *a* végződés is az *-o-* tövű főnevek ragozásának analógiájára keletkezett.

Vocativus. A *sinu* a 17. sz. végéig adatolt, míg *sine* alak az *-o-* tövű főnevek a ragozásának a hatására alakult ki.

Többes szám

	ószláv	horvát
N	synove	sinovi
G	synovъ	sinova
D	synomъ	sinovima
A	syny	sinove
V	sinove	sinovi
L	synъhъ	sinovima
I	synъmi	sinovima

Nominativus. A *sinove* alak a 16. sz-ig volt használatban. Az *-e* → *-i* hanghelyettesítés az *-o-* tövű főnevek ragozásának mintájára ment végbe.

Genitivus. A *sinov* alak a 14. sz. végéig volt használatban. Ezután kezd kiegészülni az *a* magánhangzóval.

2.1.2.6. A mássalhangzós tövű főnevek ragozása

2.1.2.6.1. Semleges nem: -n-, -t-, -s-tövű főnevek: imē 'név', telē 'borjú', tělo 'test'

Egyes szám

	ószláv	horvát	ószláv	horvát	ószláv	horvát
N	imē	ime	telē	tele	tělo	tijelo
G	imene	imena	telēte	teleta	tělese	tijela
D	imeni	imenu	telēti	teletu	tělesi	tijelu
A	imē	ime	telē	tele	tělo	tijelo
V	imē	ime	telē	tele	tělo	tijelo
L	imene	imenu	telēte	teletu	tělese	tijelu
I	imenъmъ	imenom	telētъmъ	teletom	tělesъmъ	tijelom

Többes szám

	ószláv	horvát	ószláv	horvát	ószláv	horvát
N	imena	imena	telěta	teleta	tělesa	tjelesa/tjela
G	именъ	imena	telěť	teleta	tělesъ	tjelesa/tjela
D	именѣтъ	imenima	telěťmъ	teletima	tělesъmъ	tjelesima/ tjelima
A	imena	imena	telěta	teleta	tělesa	tjelesa/tjela
V	imena	imena	telěta	teleta	tělesa	tjelesa/tjela
L	именѣхъ	imenima	telěťhъ	teletima	tělesъhъ	tjelesima/ tjelima
I	imeny	imenima	telěty	teletima	tělesy	tjelesima/ Tjelima

2.1.2.6.2. Hímnem: -n- tövű főnevek: kamy 'kő'

Egyes szám

	ószláv	horvát
N	kamy	kamen
G	kamene	kamena
D	kameni	kamnu
A	камень	kamen
V	* kameni	kamen
L	kamene	kamenu
I	каменѣтъ	kamenom

Nominativus. Az -y végződést igen korán kiszorította az -en tövű végződés. A régi *i* (<y) végződés nyomain a csa nyelvjárásokban megőrződtek, pl. *kamik* 'kő', *plamik* 'láng'.

Többes szám

	ószláv	horvát
N	kamene	kameni
G	каменъ	kamena
D	каменѣтъ	kamenima
A	kameni	kamene
V	kamene	kameni
L	каменѣхъ	kamenima
I	каменѣми	kamenima

2.1.2.6.3. Nőnem: -r- tövű főnevek: mati 'anya'

Egyes szám

	ószláv	horvát
N	mati	mati
G	matere	matere
D	materi	materi
A	materъ	mater
V	mati	mati
L	materi	materi
I	materъjđ	materom

Többes szám

N	materi	matere
G	materъ	matera
D	materъмъ	materama
A	materi	matere
V	materi	matere
L	* materъһъ	materama
I	materъми	materama

2.1.2.6.4. Nőnem: -v-tövű főnevek: crky 'egyház, templom'

Egyes szám

	ószláv	horvát
N	сѣкы	crkva
G	сѣкѣве	crkve
D	сѣкѣви	crkvi
A	сѣкѣвъ	crkvi
L	сѣкы	crkvo
L	сѣкѣве	crkvi
I	сѣкѣвијѡ	crkvom

Többes szám

N	сѣкѣви	crkve
G	сѣкѣвъ	crkava
D	сѣкѣвѣмъ	crkvama
A	сѣкѣви	crkve
V	сѣкѣви	crkve
L	сѣкѣваһъ	crkvama
I	* сѣкѣвами	crkvama

2.1.3. Szókincs

A horvát irodalmi nyelv szókincse más nyelvekhez hasonlóan eredetét tekintve összetett. Szavainak egy része az ószláv korszakból származik, de mellette számos szót vett át története során egyrészt a környező, vele érintkező népek nyelvéből, illetve más, távolabbi nyelvek szókincséből is. Az alábbiakban a horvát szókészlet eredetét fogom fő vonalakban bemutatni fogalomkörök szerinti csoportosításban.

2.1.3.1. Ószláv eredetű szavak

Ebben az alfejezetben Ivan Popović nyomán azokról az ószláv eredetű szavakról lesz szó, amelyek megőrződtek a horvátban. Mivel az etimológiában egy szó eredetét az dönti el, hogy melyik nyelvből került át az átvevő nyelvbe, nem térek ki e helyütt annak a taglalására, hogy a horvátban megőrződött ószláv szavak az ószlávban milyen eredetűek.

1. A környező természet szavai: *svijet* 'világ', *zemlja* 'föld', *kamen* 'kő', *gora* 'hegy'; *vjetar* 'szél', *val* 'hullám'; *magla* 'köd', *oblak* 'felhő'; *leto* 'nyár', *jesen* 'ősz'; *nebo* 'ég', *sunce* 'nap'; *jug* 'dél', *sjever* 'észak'; *željezo* 'vas', *srebro* 'ezüst', *zlato* 'arany', stb.

2. Növények: *drvo* 'fa', *jela* 'jegenyefenyő', *bukva* 'bükkfa', *trska* 'nádszál', *trava* 'fű', stb.

3. Állatok és rovarok: *jelen* 'szarvas', *vuk* 'farkas', *lisica* 'róka'; *ptica* 'madár', *sokol* 'sólyom', *riba* 'hal', *som* 'harcsa'; *pauk* 'pók', *komarac* 'szúnyog', *buha* 'bolha', stb.

4. Ember: *čovjek* 'ember', *osoba* 'személy', *muškarac* 'férfi', *žena* 'nő', stb.

5. Az emberi test, funkciói, sajátosságai: *meso* 'hús', *glava* 'fej', *čelo* 'homlok', *lice* 'arc', *oko* 'szem'; *živjeti* 'él', *život* 'élet', *smrt* 'halál'; *zdrav* 'egészséges', *slijep* 'vak', stb.

6. Az anyagi világ sajátosságai: *velik* 'nagy', *mali* 'kicsi', *nov* 'új', *čist* 'tisza', stb.

7. Helyet jelölő szavak: *mjesto* 'hely', *van* 'kint, kívül', *blizu* 'közel', *daleko* 'távol, messze', stb.
8. Munka, munkaeszközök, alapvető tevékenységek: *nož* 'kés', *britva* 'borotva', *dati* 'ad', *dići* 'felemel', stb.
9. A tűzzel kapcsolatos szavak: *gorjeti* 'ég', *dim* 'füst', *pepeo* 'hamu', *gasiti* 'elolt', stb.
10. Vadászat és halászat: *lov* 'vadászat', *loviti* 'vadászik', *mreža* 'háló', *udica* 'horog', stb.
11. Földművelés, kultúrnövények: *žito* 'gabona', *pšenica* 'búza', *raž* 'rozs'; *njiva* 'mező', *orati* 'szánt', *sijati* 'vet', *srp* 'sarló'; *mleti* 'őröl', *brašno* 'liszt'; *plod* 'termés, gyümölcs', *mak* 'mák', *konoplja* 'kender', *jabuka* 'alma', stb.
12. Állattenyésztés: *govedo* 'szarvasmarha', *krava* 'tehén', *konj* 'ló', *svinja* 'sertés, disznó', stb.
13. Textilművesség: *tkati* 'sző', *presti* 'fon', *krojiti* 'szab', *ručnik* 'törölköző', stb.
14. Kézművesipari termékek: *krčag* 'agyagkorsó', *grnac* 'fazék', *žlica* 'villa', *stol* 'asztal', stb.
15. Építészet: *zidati* 'falaz', *pod* 'padozat, padló', *ugao* 'sarok', *prag* 'küszöb', stb.
16. Kereskedelem: *trgovati* 'kereskedik', *trgovac* 'kereskedő', *tržište* 'piac', *prodati* 'elad', stb.
17. Közlekedés: *breme* 'teher', *put* 'út', *staza* 'ösvény', *čun* 'csónak', *lađa* 'hajó', stb.
18. Társadalom és állami élet: *rod* 'család', *pleme* 'törzs', *otac* 'apa'; *knez* 'herceg', *zakon* 'törvény', *sud* 'bíró', *sloboda* 'szabadság', stb.
19. Hadi élet: *vođa* 'vezér', *oružje* 'fegyver', *mač* 'kard', *strijela* 'nyíl', *voj* 'harc, ütközet', stb.
21. Lelki élet: *dobar* 'jó', *veseo* 'vidám', *hrabar* 'bátor'; *razum* 'értelem', *misao* 'gondolat'; *znati* 'tud', stb.
22. Tudás, művészet: *učiti* 'tanul', *pisati* 'ír', *čitati* 'olvas'; *pjevati* 'énekel', *plesati* 'táncol', stb.
23. Vallási élet: *vjera* 'hit', *bog* 'isten', *sveti* 'szent', *griješ* 'bűn', *crkva* 'templom', stb.

2.1.3.2. Szókölcsönzések más szláv nyelvekből

2.1.3.2.1. Orosz eredetű szavak

A horvátban az orosz eredetű szavak jelentős hányada az orosz és a szovjet civilizáció tipikus szava, amelyeket főleg történelmi, politikai, politológiai témájú közleményekben és beszédekben használatosak. Az orosz eredetű szavak felsorolása Antica Menac fogalomkörök szerinti besorolásán alapul.

1. A cári Oroszország civilizációjára jellemző szavak: *barin* '(kegyelmes) úr', *barišnja* '(kegyelmes) asszony', *bojar/boljar* 'bojár', *ataman* 'atamán', stb.
2. Zene, tánc: *balalajka* 'balalajka', *častuška* 'csasztuska', *kazačok* 'férfi néptánc'.
3. Ételek és italok: *blin* 'blini', palacsintaszerű töltött lepény', *kefir* 'kefir', *šči* 'scsi, káposztaleves hússal', *votka* 'vodka', stb.
4. Irodalom: *bukvar* 'ábécékönyv', *bilina* 'bilina, népi hősök tetteiről szóló régi verses elbeszélés', *skaska* 'elbeszélés, mese', stb.
5. Személyek (társadalmi állás és foglalkozás szerint): *bosjak* 'szegény, hajléktalan', *kulak* 'kulák', *nervčik* 'ideges ember', stb.
6. (emberi) tulajdonságok: *blagodaran* 'nemes', *prostosrdacan* 'őszinte', *sujevjeran* 'babonás'.
7. Mértékegységek: *desjatina* 'gyeszjatyina, területmérték: 10 925 m²', *pud* 'pud, tömeg, ill. súlymérték: 16,38 kg', *vrsta* 'verszt, orosz mérföld: 1067 m'.
8. Pénz: *denjgi/djenjgi* 'pénz', *kopejka* 'kopejka, kopek, a rubel századrésze', *rubalj/rublja* 'rubel'.
9. Ruházat: *čerkeska* 'cserkeszka, szűk, hosszú kozákkabát', *gimnastjorka* 'gimnasztyorka, zárt, magas nyakú, zubbonszerű bebújós katonai ing', stb.

10. Fegyverek: *kalašnjikov/kaljašnjikov* 'kalasnyikov, szovjet gyártmányú géppisztoly', *katjuša* 'katyusa, többsövű sorozatvető szovjet rakétafegyver', stb.
11. Politika, történelem: *čistka* 'politikai tisztogatás', *perestrojka* 'peresztrojka, a SzU utolsó éveiben kezdeményezett gazdasági, politikai változások, reformok (programja), stb.
11. Szovjetizmusok (a SzU-ra jellemző civilizációs szavak): *kolhoz* 'kolhoz, mezőgazdasági termelősövetkezet a SzU-ban', *sovhoz* 'szovhoz, állami gazdaság a SzU-ban, *udarnik* 'élmunkás'.
12. Űrkutatás: *sputnjik* 'szputnyik, űrhajó', *vostok/vastok* 'egyszemélyes szovjet űrhajótípus', stb.
13. Járművek: *moskvič* 'szovjet gyártmányú személygépkocsi'.
14. Földrajz: *stepa* 'sztyepp', *tajga* 'tajga', *tundra* 'tundra'.
15. Állatvilág: *morž* 'tengeri emlős'.
16. Egyéb: *dača* 'dácsa, többnyire fából épült nyaraló', *podozrenje* 'gyanú'.

2.1.3.3. Újlatin eredetű szavak

2.1.3.3.1. Olasz eredetű szavak

Az *olasz* kifejezés esetünkben gyűjtőnév, mivel az itáliai félszigeten beszélt olasz irodalmi nyelvet és sok más nyelvjárást jelöli. A horvát irodalmi nyelvben és főleg a csa-hv nyelvjárásokban előforduló szavak elsősorban a velencei dialektusból származnak, és csak kisebb mértékben egyéb dél-itáliai nyelvjárásokból, ill. az olasz irodalmi nyelvből. A horvát irodalmi nyelv *olasz* eredetű szavainak fogalomkörök szerinti bemutatása Lelija Sočanac beosztásán alapszik.

1. Az olasz civilizáció jellegzetes kifejezései: *feragosto* 'augusztus közepi szabadság', stb.
2. Zene: *belkanto* 'bel canto, a tökéletes szépségű emberi hang kiművelésére nagy gondot fordító olasz énektechnika', *kantautor* 'olyan énekes, aki egyben dalai szövegének és zenéjének a szerzője', stb.
3. Játékok: *tombola* 'tombola', *boča* 'tekejáték'.
4. Ételek és italok: *mortadela* 'mortadella', *rižoto* 'rizottó', stb.
5. Irodalom: *sonet* 'szonett', *novela* 'novela', stb.
6. Tenger és hajózás: *laguna* 'laguna', *marina* 'jachtkikötő', *barka* 'bárka'.
7. Pénz: *cekin* 'velencei aranypénz', stb.
8. Kereskedelem: *rinfusa* 'ömlesztett áru'.
9. Művészet: *barok* 'barokk', *bijenale* 'biennále'.
10. Képzőművészet: *akvarel* 'akvarell', *terakota* 'terrakotta'.
11. Táncművészet: *balet* 'balett'.
12. Politikaelmélet: *makjavelizam* 'machavellizmus'.
13. Katonai élet: *arsenal* 'arzenál'.
14. Egyéb: *kampanilizam* 'lokálpatriotizmus, *diletant* 'amatőr', stb.

2.1.3.3.2. Francia eredetű szavak

1. Ételek, italok: *želatina* 'zselatin', *bešamel* 'besamelmártás, stb.
2. Hajózás: *hidrogliser* 'szárnyashajó'.
3. Műszaki kifejezések: *amortizer* 'lengéscsillapító', *retrovizor* 'visszapillantó tükör'.
4. Mértékegységek: *amper* 'amper'.
5. Fegyverek: *mitraljez* 'golyószóró'.
6. Tudomány és technológia: *iperit* 'mustárgáz', *boksit* 'bauxit'.
7. Művészet: *dadaizam* 'dadaizmus', *rokoko* 'rokokó'.
8. Állatvilág: *muflon* 'muflon'.
9. Elvont fogalmak: *arivizam* 'karrierizmus'.

10. A francia kultúra és civilizáció jellegzetes kifejezései: *sankilot* 'sans-culotte, a francia polgári forradalom következetes híve, *jakobinac* 'jakobinus'.
11. Politika és politikaelmélet: *šovinizam* 'sovinizmus', stb.
12. Kézművesipar: *fajansa* 'fajansz'.
13. Építészet: *mansarda* 'manzárd'.
14. Orvostudomány: *kreten* '1. kretenizmusban szenvedő, 2. biz. idióta, hülye'.
15. Egyéb: *defetizam* '1. defetizmus, az ügy győzelmében nem bízó, eleve bukást váró magatartás, 2. kishitűség', *košmar* '1. rémálom, 2. nyomasztó gondolat', stb.

2.1.3.4. Germán eredetű szavak

2.1.3.4.1. Német eredetű szavak

1. Település, lakás, háztartás: *cigla* 'tégla', reg. *plac* 'placc, tér', *šamla* 'sámli', stb.
2. Ruházat, ékszerek: *pliš* 'plüss', *kamgarn* 'kamgarn', stb.
3. Ételek, italok: *krumpir* 'krumpli, burgonya', *karfiol* 'karfiol', *senf* 'mustár', stb.
4. Földművelés, állattenyésztés: *pudl/pudla* 'pudli, uszkár', reg. *štanga* 'rúd', stb.
5. Ipar: *lak* 'lakk', *papír* 'papír', stb.
6. Foglalkozások, mesterségek: *šinter* 'sintér', stb.
7. Kereskedelem, közlekedés, pénz, súly- és mértékegységek: *grosist* 'nagykereskedő', *šina* 'sín', *šparati* 'spórol, takarékoskodik', stb.
8. Jog és közigazgatás: *princ* 'herceg', stb.
9. Oktatás: *fakultet* '(egyetemi) kar, fakultás, *docent* 'docens', stb.
10. Orvostudomány, egészségügy: *flaster* 'ragtapasz', *klistir* '1. beöntés, 2. beöntő', stb.
11. Hadsereg: *logor* 'tábor', *generalštab* 'vezérkar', stb.
12. Művészet (zene, színház, festészet): *koncert* 'hangverseny', *klavir* 'zongora', stb.
13. Szórakozás: *valcer* 'keringő', *maskenbal* 'álarcosbál', stb.

2.1.3.4.2. Angol eredetű szavak

Ebben a csoportban szerepelnek az amerikai angolból átvett szavak is.

1. Ételek és italok: *grog* 'grog', *hot dog* 'hot dog', *pop corn* 'pop-corn, pattogatott kukorica', *hamburger* 'hamburger', stb.
2. Sport: *bejzbol/bezbol* 'baseball', *vaterpolo* 'vízilabda', *golf* 'golf', stb.
3. Zene: *longplejka* 'nagylemez', *regtajm* 'ragtime', stb.
4. Tánc: *čarlston* 'charleston', *fokstrot* 'foxtrott', stb.
5. Kártyajátékok: *bridž* 'bridzs', *poker* 'póker', *vist* 'whist', stb.
6. Foglalkozások: *bobi* 'bobby, a londoni rendőr neve', *liftboj* 'liftes fiú', stb.
7. Ruházat: *kardigan* 'kardigán', *pulover* 'pulover', stb.
8. Divat, reklám, kozmetika: *sportswear/sportver* 'sportruházat', *piercing* 'testékszer', stb.
9. Számítógépes technológia: *e-mail* 'ua.', *home page* 'honlap', stb.
10. Egyéb: *deterdžent* 'mosópor', *motel* 'motel', *tinejdžer* 'tinédzser', *vikend* 'hétvége', stb.

2.1.3.5. Magyar eredetű szavak

1. Vallásos élet: *eršek* 'érsek', *žoltar* 'zsoltár', *paradižum* 'paradicsom', stb.
2. Állami élet, közigazgatás: *orsag/rusag* 'ország', *tanač* 'tanács', *varoš* 'város', stb.
3. Társadalmi élet: *cimer* 'címer', *džentri* 'dzsentri', stb.
4. Jogi élet: *juš* '1. jog, 2. jogtudomány', *birov* '1. bíró, 2. községszolga, 3. csösz', stb.
5. Katonai élet: *šereg* '1. hadsereg, 2. tömeg, 3. mennyei sereg', *harc* 'ua', stb.
6. Kereskedelem és vele rokon tevékenységek: *aldomaš* '1. áldomás, 2. áldás', *ketuš* 'üzleti társ', stb.

7. Foglalkozások *inaš* '1. szolga, 2. inas', *tolmač* 'tolmács', *mešter* '1. mester, 2. magas rangú elöljáró, 3. hóhér', stb.
8. Közlekedés: *hintov* 'hintó', *kočije* t.sz., *kočija* e.sz. 'kocsi', *ham* 'hám', stb.
9. Földművelés, szőlőművelés, állattenyésztés: *gazda* 'gazda', *čorda* 'marhacsorda', stb.
10. Ház, háztartás: *šator* 'sátor', *hordov* 'hordó', stb.
11. Az ember: *šogor* 'sógor', *beteg* 'betegség', *orijaš* 'óriás', stb.
12. Ételek, italok, élvezeti cikkek: *cikla* 'cékla', *gulaš* 'gulyásleves', *čiger* 'csiger', stb.
13. Öltözködés: *bunda* 'ua.', *kučma* 'kucsma', *baršun* 'bársony', stb.
14. Szórakozás: *čardaš* 'csárdás', *doboš* 'dobos', *lopta* 'labda', stb.
15. Természeti világ: *elefant* 'elefánt', *pistranga* 'pisztráng', stb.
16. Egyéb szavak: *fela* 'fajta', *kinč* '1. kincs, 2. ékszer', stb.

2.1.3.6. Török eredetű szavak

1. Ételek, italok: *kava* 'kávé', *sarma* 'töltött káposzta', *patlidžan* 'padlizsán', *pekmez* 'lekvár', stb.
2. Ruházat: *kalpak* 'kalpag', *džep* 'zseb', *pamuk* 'pamut', *papuč* 'papucs', stb.
3. Fegyverek: *jatagan* 'jatagán', *handžar* 'handzsár', *top* 'ágyú', stb.
4. Használati tárgyak, bútorok: *divan* 'dívány', *čibuk* 'csibuk', stb.
5. Intézmények, méltóságok: *beg* 'bég', *kadija* 'kádi', *vilajet* 'ua.', stb.

2.1.3.7. Tükörfordítások és tükörjelentések

Noha a tükörfordítások és tükörjelentések az ún. belső szó- és jelentésalkotás területéhez tartoznak, mert a nyelv már meglévő szókészleti elemei felhasználásával teremt új szavakat ill. jelentéseket, azért érdemes e helyütt röviden utalni rájuk, mert a tükörfordítások és -jelentések idegen nyelvi normákat követnek. A horvát nyelv idegen mintára alkotott kifejezéseit eddig eltérő mélységben tanulmányozták, ezért a kép még nem teljes. Nagyon jó monográfia dolgozza fel a 19. sz.-ban magyar mintára alkotott kifejezéseket, továbbá szintén monográfia áll rendelkezésre áll a német modellekről, míg az olasz hatásának a tanulmányozása még csak az elején tart.

2.2. Külső nyelvtörténet

Mint már a bevezetőben volt róla szó, ebben az alfejezetben azt fogjuk figyelemmel kísérni, hogy hogyan alakult ki az egységes horvát irodalmi és köznyelv. Kezdetben csak horvát nyelvjárások léteztek, amelyek három nagy csoportra, - csa, kaj és sto - oszthatók. Az egyes csoportokon belül további helyi dialektusokkal számolunk.

2.2.1. A kezdetek és a regionális irodalmi nyelvek kialakulása

A horvát írásbeliség első korszaka a kutatók szerint az ún. baškai táblától [Bašćanska ploča, 11-12. sz. fordulója], amely az első összefüggő horvát szöveg, a 15.sz. végéig tart. Az ebben az időszakban keletkezett szövegekre az jellemző, hogy ószláv nyelven, glagolita betűkkel írták őket. Az idők folyamán azonban egyre több népnyelvi (horvát) elem került ezekbe a szövegekbe abból a célból, hogy minél többen megértsék őket. A népnyelvi elemek eredetüket tekintve a csa-horvát nyelvjárásból (a tengerpart mentén), illetve északnyugaton a kaj-horvát dialektusokból származnak. Ezeket a kevert nyelvű szövegeket horvát szerkesztésű ószláv (ógyházi szláv) nyelven írt szövegeknek szokás nevezni. Ezen a nyelven nemcsak vallásos tartalmú verseket, verses drámákat írtak, hanem okleveleket, leveleket és jogi szövegeket is írtak. A műveket az ún. glagolita ábécé betűivel jegyezték le. Az erősödő népnyelvi elemek jelenléte ellenére elmondható, hogy ez a glagolita irodalom nyelvében és

stílusában egységes volt, regionális irodalomról és nyelvről ebben az időszakban még nem beszélhetünk.

Változást hozott azonban az irodalmi nyelv területén a 16. század. Megjelent ugyanis a világi tematika: a szerelmi költészet, a színművek. Ezek az alkotások a célközönség igényeinek megfelelően már nem ógyházi szláv nyelven, hanem a mindennapi kommunikáció nyelvén, különböző nyelvjárásokban íródtak.

Ami a csa-horvát nyelvterületet illeti, már a 16. sz. elején jelentős irodalom bontakozott ki. 1521-ben nyomtatásban megjelent a spliti Marko Marulić *Judita* [Judit] c. műve, amely ugyan bibliai témát dolgoz fel, de a Splitben beszélt csa-horvát nyelvjáráson íródott. Rajta kívül a horvát reneszánsz irodalom sok szerzője jelentkezett világi témával: szerelmes versekkel és színdarabokkal. Ők pl. a hvari születésű Petar Hektorović (1487-1572), Martin Benetović (? – 1607), Hanibal Lucić (1485 k. – 1553), a zadari Petar Zoranić (1508-1569 e.), Brne Karnarutić (1515/1520 között – 1572/73), Juraj Baraković (1548-1628) és mások. Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy a csa-horvát irodalmi nyelv a virágkorát a 16. sz.-ban élte. Jelentősége – irodalmi értékeinek köszönhetően – olyan nagy volt, hogy számos eleme bekerült a Dubrovnikban sto-horvát nyelvjárásban írt művek nyelvébe. Ilyenek a szó- és szótagvégen szereplő /l/ mássalhangzó, pl. *velmi*, *vidil* (vö. *veoma*, *vidio* a mai horvát standarban); a /tj/dj/ fonémacsoport, pl. *bratja* (braća), *pitje* (piće), *grozdje* (grožđe); a /bj/vj/ fonémakapcsolat, pl. *dubje* (dublje), *zdravje* (zdravlje); /jt/jd/, pl. *dojti* (doći), *dojdem* (dođem); a /j/ (< ószláv *dj*), pl. *gospoja* (gospođa), *meju* (među); /i/ a *jat* helyén, pl. *vrieme* (vrijeme). Csa eredetű lexikai elemek is találhatóak a dubrovnikai sto nyelvű irodalomban, pl. *ča* (što), *zač* (zašto), stb. A horvát protestáns írók és fordítók is (Stjepan Konzul Istranin, Antun Dalmatin, Juraj Cvečić) alapvetően csa nyelvjárásban írtak, azonban műveikben más nyelvjárási elemeket is felhasználtak. Az ő munkásságuk meghatározta a katolikus ellenreformáció íróinak (Šime Budinić, Aleksandar Komulović) nyelvhasználatát is, akik szintén csa-horvát dialektusban írták műveiket. Munkáik azonban más dialektális jegyeket is tartalmaznak. Az eddig elmondottakból is látszik, hogy a csa-horvát nyelvjárás regionális irodalmi rangra emelkedett. Ezen a dialektuson egészen a 18. sz. közepéig írtak irodalmi műveket.

A kaj-horvát nyelvjárás is igen hamar irodalmi rangra emelkedett. 1574-ben jelent meg Ivan Pergošić (? – 1592) fordításában Werbőczy István *Hármaskönyve* (Tripartitum opus juris consuetudinarii Regni Hungariae, Bécs, 1517). Az igazat megvallva a horvát szerző nem az eredeti latin szöveget, hanem Vörös Balázs 1565-ben Debrecenben megjelent magyar fordítását ültette át kaj-horváttra. Őt követte Antun Vramec (*Kronika kratka* [Rövid krónika] című 1578-ban kiadott történeti munkája, amely olasz és magyar források felhasználásával készült. Szintén Vramec a szerzője a *Postila* [Szélszöveg] c. vallásos tárgyú műnek. Az említett alkotások nem tükrözik teljes mértékben a 16. sz.-ban beszélt kaj-horvát nyelvjárást. Számos csa és sto elemet tartalmaznak abból a célból, hogy minél szélesebb közönséghez szólhassanak. Nyelvi sajátosságaikat a 17. sz.-i kaj-horvátul író szerzők is folytatták, akik nem egy esetben számos nyelvjárási (főleg zágrábi) elemet építettek be műveikbe. A kaj-horvát irodalom „arany százada” a 18. sz.-ban volt, és olyan szerzők tevékenysége fémjelzi, mint F. Sušnik, Andrija Jambrešić, I. Mulih, S. Fuček, Tituš Brezovački.

Külön említést kell tenni az ún. ozalji irodalmi körről, amely Petar Zrinski (Zrínyi Péter, 1621-1671), Katarina Zrinski (Zrínyi Katalin, 1625-1673, Péter felesége) és Fran Krsto Frankopan (Frangepán Ferenc Kristóf, 1643-1671, Péter sógora) nevéhez fűződik. Zrínyi Péter bátyja, Zrínyi Miklós horvát fordítója, valamint a szintén költő Frangepán arra törekedett, hogy közös horvát irodalmi nyelvet alakítson ki a három horvát nyelvjárás alapján. Ehhez ösztönzést Franjo Glavinićtól, illetve Ivan Belostenectől kaptak. Nyelvi törekvéseiknek az a tény is elősegítette, hogy a horvát határörvidéken mind a három nyelvjárást beszélték.

A sto-horvát nyelvjárásban írt irodalom kezdetei Dubrovnikba vezetnek. A 15. sz. végén, a 16. sz. elején kezd felvirágozni előbb a szerelmi költészet és színműirodalom. Olyan nevek fémjelzik ezt a korszakot, mint Šiško Menčetić (1457-1527), Džore Držić (1461-1501), Mavro Vetranović Čavčić (1482-1576), Nikola Nalješković (1510-1587), Marin Držić (1508-1567), stb. Ez az irodalmi nyelv a 17. sz.-ban megtisztult a csa-horvátból átvett nyelvi jegyeitől. Ugyanebben a században érte el a dubrovnikai irodalom a csúcspontját Ivan Gundulić (1589-1638), Ivan Bunić Vučić (1592-1658) és Junije Palmotić (1607-1657) munkásságának köszönhetően. A felsorolt szerzők munkái nagy becsben voltak a későbbi korokban is, ami kihatott az irodalmi nyelvi norma alakulására is.

2.2.2. Az egységes (standardizált) irodalmi nyelv kialakulása

Az eddig leírtakból láthattuk, hogy a 16-17. sz. folyamán regionális irodalmi nyelvek alakultak ki, amelyek közül egyik sem tudott az egész horvát nyelvterületen általánossá válni. Ennek többek között az is oka volt, hogy a horvátok különböző államokban éltek. A dalmáciai városok polgárai velencei alattvalók voltak, a horvátországiaiak a Habsburg birodalomban éltek, Szlavónia és Bosznia-Hercegovina lakói pedig török megszállás alatt voltak. A 17. sz. végén és a 18. sz. első felében bekövetkezett politikai események részben megteremtették az egységes irodalmi nyelv kialakulásának feltételeit. Szlavónia és Dalmácia szárazföldi területeinek egy része felszabadult a török uralom alól. Az újonnan birtokba vett területek ugyan nem egy államalakulathoz kerültek, - Dalmácia szárazföldi része a velencei köztársasághoz került, - Szlavónia pedig a magyar-horvát királysághoz, nyelvileg azonban mégis összekapcsolódtak. A felszabadított dalmáciai területeken ugyanis a sto nyelvjárás íző változata terjedt el. Ezen a nyelven írtak a korszak nagy hatású írói, Filip Grabovac (1697 v.1698-1749) és Andrija Kačić Miošić (1704-1760). Kačić Miošić *Razgovor ugodni naroda slovincoga* [A szláv nép kellemes társalkodása] c. műve a mai napig az egyik legnépszerűbb horvát nyelven írt olvasmány. Népszerűsége és közérthetősége a sto nyelvjárás tekintélyét növelte.

Népszerű műveket írtak a 18. sz-i Szlavóniában is, amely nyelvileg szintén a sto nyelvjárás területhez tartozik. Közülük meg kell említeni Matija Antun Reljković (1732-1798) *Satir* [Szatír] c. verses művét, amely a falusi nép kedvenc olvasmányaként igazi népkönyvvé vált. A szlavóniai sto dialektus tekintélyét növelték Antun Kanižlić (1699-1767) és Antun Ivanošić (1748-1800) művei is.

A sto nyelvjárás elterjedését egy másik tényező is előmozdította. Az ellenreformáció idején ferences szerzetesek számos vallásos tárgyú művet írtak sto nyelvjárásban irodalmi ambíciók nélkül. Ezek a munkák nagyon népszerűvé váltak Szlavóniában, Dalmáciában és Bosznia-Hercegovinában, különösen a 17. és 18. sz.-ban. Ez a nyelv ugyan még nem volt standardizált, de már régiók feletti volt, és a kaj-horvát nyelvterületet leszámítva, széles körben volt érthető.

A sto nyelvjárás térnyerése az irodalomban nem maradt hatás nélkül a kaj-horvát nyelvterületen sem, amelynek Zágráb volt a központja. A 19. sz. első fele a nemzeti öntudatra ébredés korszaka volt Európában, amely nyelvi síkon is hatott: egyre inkább megerősödött az igény az egységes, standardizált irodalmi nyelv megteremtésére. A sto-horvát nyelvi modell presztízsének erősödését a kaj-horvátok körében számos tényező segítette. A 18-19. sz. fordulóján a zágrábi püspöki könyvtár megszerezte Gundulić *Oszmán* c. művét, és Palmotić színdarbjait, továbbá Ignjat Đurđević nyomtatásban megjelent műveit is. Utóbbiak nagyon népszerűek voltak nemcsak Szlavóniában, hanem a kaj-horvátok körében is. A zágrábi papság is a dubrovnikai sto-horvát nyelvjárás tekintette a legalkalmasabbnak arra, hogy az egységes irodalmi nyelv alapjául szolgáljon. Számos kaj-horvát anyanyelvű, és ezen a nyelvjárásról író szerző, pl. Antun Ivanošić, Tituš Brezovački, írt sto nyelvjárásban műveket. Josip Đurkovečki

a sto nyelvjáráshoz próbálta közelíteni a kaj-horvátot. Mások alkotásaiban, pl. Branko Radičevićnál sto hatás mutatható ki.

A sto nyelvjárás tekintélyét növelte az ún. illír mozgalom, amely eredetileg az összes délszláv nyelven (nyelvjárásban) beszélő nép számára próbált közös irodalmi nyelvi normát kidolgozni. Ennek érdekében a sto nyelvjárás választották ki, hogy előbb a csa- és kaj-horvát beszélőket, később pedig a szerbeket, szlovénokat és bolgárokat nyerjék meg ennek a nyelvi modellnek. Miután a szlovénok és a bolgárok nem mutattak erre hajlandóságot, maradt a horvát és a szerb nyelvterület. Az irodalmi nyelv standardizálása a helyesírást, nyelvtant és szókincset érintő normák kidolgozását jelenti. Az illír mozgalom egyik legjelentősebb képviselője, Ljudevit Gaj (1809-1872) 1830-ban Budán megjelentette *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja, poleg mudroljubneh narodneh i prigospodarneh temeljov i zrokov* [Horvát-szláv helyesírás filozófiai, nemzeti és gazdasági alapelvek szerint – a könyv címét mai helyesírással adtam meg, V.I.] c. helyesírását. Ebben cseh mintára mellékjeleket használ a *č, đ, dž, nj, lj š* és *ž* fonémák jelölésére. A megreformált helyesírás fokozatosan terjedt el. A Gaj által elindított újság (*Novine horvacke* 1835, 1836-tól *Novine ilirske* néven) 1836-ban áttért az új helyesírásra. Heti irodalmi melléklete, a *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* 1835 után használta a versekben, de nem a prózában írt szövegekben.

Vjekoslav Babukić (1812-1875) 1836-ban jelentette meg a *Danica* számaiban, később önálló könyvben is *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga* [A szláv-illír nyelvjárás nyelvtanának alapja] c. művét. Ebben a sto nyelvjárás alapuló nyelvi normát fektette le. Javaslatában az újsto nyelvjárástól eltérően a dativus, locativus és instrumentalis archaikus alakjainak a használata mellett foglalt állást. Ugyanezt a véleményét fejtette ki *Ilirska slovnica* [Illír nyelvtan] c. munkájában (Zágráb, 1854) is. Hasonló álláspontot képviselt Antun Mažuranić (1805-1888) is *Temelji ilirskog i latinskog jezika za početnike* [Az illír és latin nyelv alapjai kezdők számára] c. nyelvtanában (Zágráb, 1839, ²1842). Ebben Babukić javaslatai mellett még a tsz. genitivus végződésének (-*ah*) használatát javasolja.

A szókincs normalizálását Ivan Mažuranić és Jakob Užarević *Deutsch-illirisches Wörterbuch. Němačko-ilirski slovar* [Német-illír szótár] c. szótára (Zágráb, 1842) végezte el, amely nemcsak a korábbi szótárirodalmat vette figyelembe, hanem számos, főleg cseh, kisebb részben orosz szóval gazdagította anyagát. Ezen kívül több nyelvjárás szót is beemelt a szókincsbe.

Mégsem az illír korszakban lefektetett nyelvi norma lett a közös irodalmi nyelv alapja, hanem egy tőle bizonyos mértékben eltérő változat, amelyet az ún. Bécsi Egyezményben (Bečki dogovor) fogalmaztak meg. A vezető horvát, szerb és szlovén írók és tudósok találkozájára azért került sor, hogy megállapodjanak egy német-szláv jogi és politikai szótár szerkesztési elveiben. Ennek a találkozásonak volt a „mellékterméke” a már említett egyezmény, amely mindössze öt pontból állott. Kidolgozói megállapodtak abban, hogy az irodalmi nyelv alapjává a déli [sto] dialektust kell megtenni. Több helyesírási kérdést is érintettek: többek között elhagyták a tsz. genitivusban a *-h* írását. Figyelemre méltó, hogy nem adtak nevet az irodalmi nyelvnek, illetve az, hogy a bevezetőben hangsúlyozták, hogy egy nemzetnek egy irodalomra van szüksége (... jedan narod treba jednu književnost...). Ebből a megállapításból következik, hogy a horvátokat és szerbeket egy nemzetnek tekintették, az irodalmi nyelv alapját képező újsto nyelvjárás pedig közös nyelvnek. Hivatalosan innen számíthatjuk az ún. szerbhorvát korszakot – igaz, még e név nélkül.

Az egyezmény szellemében születtek meg azok a művek, amelyek lefektették a standard alapjait: Ivan Broz *Hrvatski pravopis* [Horvát helyesírás, 1892], Tomo Maretić *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* [A horvát vagy szerb nyelv nyelvtana és stilsztikája, 1899], Ivan Broz és Franjo Iveković *Rječnik hrvatskoga jezika* [A horvát nyelv szótára, 1901] c. munkája. A helyesírásban a szerb Vuk Stefanović Karadžić (1787-1864)

által kezdeményezett fonetikai helyesírás került előtérbe a morfológiával szemben. Sok horvát szerző azonban hosszú ideig nem tartotta magát az említett normákhoz. Jelzés értékűnek tekinthető, hogy a horvát nyelvtörténeti szótár (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I-XXIII, 1880-1976) címében szintén a „horvát vagy szerb” megnevezést használja. Ebből a szótárból, amely főleg horvát, kisebb mértékben szerb forrásokon alapul, kezdetben kihagyták a kaj-horvát nyelvi anyagot, mert az utóbbi nyelvjárást szlovénnek tekintették.

Az első világháború után megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban (1931-től Jugoszlávia) az egységesítő törekvések voltak jellemzők, amelyek a szerb nyelvhasználatot részesítették előnyben. Az állam fővárosa Belgrád volt, a közigazgatásban, a hadseregben számos szerb származású személy állt alkalmazásban, és a politika nyelve is szerb színezetű volt.

Ez a folyamat a Független Horvát Állam [Nezavisna Država Hrvatska, rövidítve NDH] idejében, 1941-1945 között megakadt. Visszatértek a morfológiai helyesíráshoz, a nyelvi purizmus jegyében pedig törvényeket és rendeleteket hoztak a nyelvhasználat szabályozására, továbbá betiltották a cirill betűs írást.

A második világháborút követő első években még hatott a jugoszláviai felszabadítási mozgalom antifasiszta tanácsának (AVNOJ) 1944. január 15-én hozott határozata, amely arról rendelkezett, hogy a tanács, az elnökség és a nemzeti bizottság összes határozatát és felhívását *szerb, horvát, szlovén és makedón* nyelven (kiemelés tőlem V.I.) kell közzétenni.

A nyelvi egyesítés jegyében kell értelmezni az 1954-ben elfogadott Újvidéki Egyezményt (Novosadski dogovor). Az egyezményt az újvidéki Letopis Matice srpske c. évkönyvnek a nyelvről és helyesírásról végzett széles körű felmérése előzte meg, amelynek során sok horvát és szerb kutató fejtette ki véleményét. A dokumentum kijelenteti, hogy a szerbek, horvátok és montenegróiak egy nyelven beszélnek. Ennek megfelelően az irodalmi nyelv szintén egységes. Ugyanakkor két központja van, Belgrád és Zágráb, és ennek megfelelően kétféle, *e-ző* és *ije-ző* kiejtése van. A hivatalos használatban az elnevezés mindkét elemét [horvát és szerb] mindig meg kell jeleníteni. Mind a latin, mind pedig a cirill ábécé egyenrangú, és arra kell törekedni, hogy a szerbek és a horvátok mindkét írást elsajátítsák. Egyenrangú a kétféle kiejtés is. A megállapodás feladatként jelölte meg egy értelmező kéziszótár, a szakterminológia és közös helyesírás kidolgozását. Érdemes megjegyezni, hogy az egyezmény szövege nem horvát és szerb változatban, hanem csak szerbül, de latin betűkkel írva jelent meg. A dokumentum szellemében 1960-ban megjelent a helyesírási szótár latin (*Pravopis hrvatskosrpskoga jezika – A horvátszerb nyelv helyesírása*), illetve cirill betűkkel (*Pravopis srpskohrvatskoga jezika – A szerbhorvát nyelv helyesírása*). Elkezdődött a közös értelmező szótár kiadása is. A tervezett kötetekből azonban csak az első kettő jelent meg (1967), mert a Matica hrvatska felmondta a további közös munkát. Az említett standardizáló munkák a horvát és a szerb nyelvben meglévő közös vonásokat helyezték előtérbe.

1967 márciusában nagy vihart kavaráó dokumentum jelent meg a zágrábi kiadású *Telegram* című társadalmi és kulturális lapban *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* [Kiáltvány a horvát irodalmi nyelv nevééről és helyéről] címmel. A szöveg bevezetőjében többek között arra történik hivatkozás, hogy a [jugoszláviai] népek szuverenitása és teljes egyenrangúsága azt a jogot is magában foglalja, hogy nemzeti létük összes tartozékával rendelkeznek nemcsak a gazdaságban, hanem a kultúra területén is. Ezek közé tartozik annak a nyelvnek a nemzeti névvel való elnevezése is, amelyet a horvát nép használ, ugyanis „... minden nép elidegeníthetetlen joga, hogy nyelvét saját nevével illesse, attól függetlenül, hogy olyan filológiai jelenségről van szó, amely formájában akár *nyelvváltozatokként*, akár teljességében egy másik néphez is tartozik.” (Kiemelés tőlem – V.I.; ... jer je neotuđivo pravo svakoga naroda da svoj jezik naziva vlastitim imenom, bez obzira radi li se o filološkom fenomenu koji u obliku zasebne jezične varijante ili čak u cijelosti

prípada i nekom drugom narodu.”) Az Újvidéki Egyezmény helyesen emelte ki, - folytatja a szöveg – a horvát és szerb irodalmi nyelv *közös alapját* (kiemelés tőlem – V.I.), de nem vonta kétségbe a népek jogát a saját nyelvi eszközük használatára. Ezzel szemben a gazdasági, politikai és kulturális életben az „államnyelv” [a szerb] használatának az erőltetése zajlik, amely a horvát irodalmi nyelv háttérbe szorításával, és egy egyenlőtlen helyzetben lévő helyi nyelvjárás szintjére való lesüllyesztésével jár. Ezért arra van szükség, hogy 1) az alkotmányban világosan és egyértelműen ki kell nyilvánítani a négy irodalmi nyelv, a szlovén, a horvát, a szerb és a makedón egyenlő jogát, továbbá megfelelő módon garantálni kell a nemzetiségek nyelvi jogait; 2) a horvát irodalmi nyelvet következetesen kell használni az oktatásban, a sajtóban és a közéletben, a politikában, a tévében és a rádióban; valamint a hivatalnokoknak, tanároknak és közéleti szereplőknek, származásuktól függetlenül, is ezt kell használniuk horvátországi közegben.

A kiadványt az összes, horvát nyelvész, irodalmár, író, műfordítót képviselő, illetve foglalkoztató intézmény aláírta. Mondanunk sem kell, hogy a hatalom részéről a szeparatizmussal vádolt „felelősök” megbüntetése nem maradt el. Ennek megtárgyalása azonban inkább egy történelmi tanulmányba illik. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy mind az egyezmény, mind pedig a kiáltvány jól megvilágítja a politika és nyelvtudomány viszonyát. 1954-ben az autoritárius kommunista diktatúra az ország belső egységének összekovácsolásával volt elfoglalva: ez tükröződött nyelvi szinten, a nyelvpolitikában is. Az 1967. évi kiáltvány az egy évvel korábban kezdődött enyhülés, némi liberalizálódás terméke. A szabadabb légkört rögtön kihasználta a horvát értelmiség a nyelvről alkotott véleményének markáns kifejezésével. Ennek a liberalizációs folyamatnak jelentette a csúcspontját az ún. „horvát tavasz” 1971-ben, amelyben a reformkommunisták mellett már a politikai és gazdasági pluralizmus és polgári demokrácia hívei is színre léptek. Közöttük találjuk az önállóvá vált Horvátország politikusainak java részét.

Visszatérve a kiáltvány szövegéhez, a jobb megértés érdekében szükségesnek látszik a *nyelvváltozat* kifejezés alaposabb megmagyarázása.

2.2.3. A horvát és szerb irodalmi nyelv különbségei

Az irodalmi nyelvi standard kialakulását tárgyaló alfejezetben már érzékelhető volt, hogy a horvát nyelvhasználat nem szakított a korábbi hagyománnyal. Ez azt eredményezte, hogy a különbség volt az *ije-ző* (horvát) és *e-ző* (szerb) nyelvhasználatban. A különbségek az irodalmi nyelv minden területére, a fonológiára, alaktanra, szóképzésre, mondatokra és a szókincsre egyaránt kiterjedtek. A különbségeket az alábbi vázlatos összefoglalás érzékelteti.

2.2.3.1. Fonológia.

A horvát és a szerb változat fonémaállománya egy fonémát kivéve azonos. A különbség az ószláv *jat* helyén álló hangban van, amely a horvát irodalmi nyelvben *ije*, míg a szerbben *e*, pl. hv. *mlijeko* : szb. *mleko* ’tej’, hv. *lijep* : szb. *lep* ’szép’, stb.

Jelentős különbségek tapasztalhatók azonban a fonémák eloszlásában (disztribúciójában). Adott helyzetben eltérő fonémák szerepelnek a horvátban és a szerbben, pl. (az első helyen a horvát, a kettős pont után a szerb példák állnak): *gluhoća* : *gluvoća* ’süketség’, *Babilon* : *Vavilon*, *piletina* : *pilećina* ’csirkehús’, *čistoća* : *čistota* ’tisztaság’, *garancija* : *garantija* ’garancia’, *lijen* : *len* ’lusta’, *šutjeti* : *ćutati* ’hallgat’, *dihanje* : *dijanje* ’lélegzés’, *drhati* : *drktati* ’remeg’, *plosnat* : *pljosnat* ’lapos’, *sviraljka* : *svirajka* ’furulya’, *općina* : *opština* ’község’, *hrpav* : *rapav* ’durva; rekedt’, stb.

2.2.3.2. Alaktan

A különbség jól megfigyelhető az idegen eredetű igék morfológiai illeszkedésénél. A horvát az *-irati*, a szerb pedig az *-isati* és *-ovati* végződéseket használja, pl. *grupirati* : *grupisati* 'csoportosít', *apeliarti* : *apelovati* 'fellebbez', stb. Ezzel természetesen együtt járnak a végzések különbségei az igeragozásban.

További eltérések: *pisat ću* : *pišaću* 'írni fogok', *jest* : *jeste* 'van' (hangsúlyos alak), *tko* : *ko* 'ki', stb.

A tőszámnevek ragozása 2-től 4-ig megőrződött a horvátban, a szerbből azonban kihalt, pl. *iz dviju zemalja* : *iz dve zemlje*, stb.

2.2.3.3. Szóképzés

Számtalan eltérés mutatható ki a szuffixumok és a prefixumok között.

Szuffixumok: *belgiski* : *belgiski* 'belga', *ljetni* : *letni* 'nyári', *odsutnost* : *odsustvo* 'távollét', *čitatelj* : *čitalac* 'olvasó', *redovit* : *redovan* 'rendes', stb.

Prefixumok: *otpratiti* : *ispratiti* 'elkísér', *prognati* : *izgnati* 'elűz', *suvremen* : *savremen* 'kortárs, modern', stb.

2.2.3.4. Mondattan

Az egyik legszembeszökőbb különbség a főnévi igenév használatában mutatkozik. A horvát modális és segédigék mellett főnévi igenevet, a szerb pedig a *da* + *ragozott jelen idejű* szerkezetet használ, pl. *Idemo kupiti marke* : *Idemo da kupimo marke* 'Megyünk bélyeget venni'; *Hoću ti nešto reći* : *Hoću ti da nešto kažem* 'Mondani akarok neked valamit'.

2.2.3.5. Szókincs

Ezen a területen még nagyobbak a különbségek. A lexikai eltéréseket már számos szempont szerint, osztályozva mutatták be. E helyütt csupán arra szorítokozom, hogy néhány példával érzékeltessem az eltéréseket. Továbbá kitérek a két nyelvnek a jövevényszavakkal kapcsolatban mutatott nagyon jól kitapintható különbségére.

Eltérések a szókincsben: *sigurnost* : *bezbednost* 'biztonság', *inozemni* : *inostrani* 'külföldi', *kolodvor* : *stanica* 'vasútállomás, pályaudvar', *samostan* : *manastir* 'kolostor', *glazba* . *muzika* 'zene', *povijest* : *istorija* 'történelem', *gospodarstvo* : *ekonomija* 'gazdaság', stb.

A jövevényszavak kezelése. Az idegen eredetű szavakhoz való viszonyulás tekintetében elmondható, hogy amíg a horvát inkább afelé hajlik, hogy az idegen nyelvi szót horvátal helyettesítse, addig a szerb kevésbé purista, így könnyebben veszi át az idegen szót, pl. *brzovjav* : *telegram* 'távirat', *sveučilište* : *univerzitet* 'egyetem', *zemljopis* : *geografija* 'földrajz', stb.

A horvát és a szerb nyelv között meglévő különbségek érzékeltetésére érdemes egy rövid receptleírást bemutatni szerb, ill. horvát változatban. A szerb és horvát szövegben dőlt betűvel vannak szedve a különbségek.

A szerb nyelvű recept. *Čorba od kelerabe sa pečenicom*. Sitno *iseckati* crni luk pa ga popržiti u Zepter posudi. Dodati *kelerabi supu* i *kuvati* 15 minuta. Propasirati *čorbu*. Dodati *pavlaku*. Ukrasiti pečenicom, *isečenom* na rezance, kao i listićem *peršuna*.

A horvát nyelvű recept. *Juha od korabice* s pečenicom. Sitno *isjeckati* (*crveni*) luk, pa ga popržiti u Zepter posudi. Dodati *korabici juhu* i *kuhati* 15 minuta. Propasirati *juhu*. Dodati *vrhnje*. Ukrasiti pečenicom, *izrezanom* na rezance, kao i listićem *peršina*.

Magyar fordításban. Karalábéleves sülthússal. Vágjuk fel apró darabokra a vöröshagymát, és pároljuk meg a Zepter-edényben. Adjuk hozzá a karalábét és a levest, majd

főzzük tizenöt percen át. Szűrjük le a levest. Adjuk hozzá a főzőtejszínt. Tálalás előtt csíkokra vágott sült hússal és petrezselyemmel díszítjük.

A horvát és szerb irodalmi nyelv használatában mutatkozó különbségeket 1990-t megelőzően a jugoszláviai és külföldi szlavisztika egy nyelv két változataként írta le. Horvátország függetlenné válása (1991) után ez a megközelítésmód – legalábbis a horvátországi és több európai ország nyelvészei körében – értelmét veszítette. Előterbe került az a felfogás, amely a horvát irodalmi nyelvet *önálló* nyelvnek tekinti. Az 1990-ben elfogadott horvát alkotmány kimondja, hogy az ország hivatalos nyelve a horvát, írása latin betűs. A maradék Jugoszlávia 1992-ben elfogadott alkotmánya leszögezi, hogy a szövetségi köztársaság hivatalos nyelve a szerb, írása pedig cirill betűs. Az eltelt tizenöt év nyelvi változásai – főleg a szókincs területén – egyre inkább növelik a horvát és a szerb nyelv között meglévő távolságot. Erről a tényről ugyanakkor számos nyugat-európai szlavista nem akar tudomást venni, és továbbra is szerbhorvát nyelvről beszél. Némi arroganciával fűszerezett szemléletük úgy tűnik, nem akar tudomást venni arról, hogy minden népnek joga van úgy nevezni a nyelvét, ahogy jónak látja, függetlenül attól, hogy milyen genetikai kapcsolatban áll más nyelvekkel.

3. A horvát nyelvjárások

Mint már volt róla szó, a horvát nyelvjárások három nagy csoportra, - *sto, kaj és csa* – oszthatók. Az említett csoportok továbbá számos helyi nyelvjárásra oszlanak. Tekintettel arra, hogy a horvát irodalmi nyelv a *sto* nyelvjáráson alapul, az alábbiakban csak a *csa*- és *kaj*-horvát dialektusok legfontosabb fonológiai és morfológiai jegyeinek ismertetésére térek ki.

3.1. A *csa*-horvát nyelvjárás

Ez a nyelvjárás ma az adriai szigeteket, Dalmácia bizonyos tengerparti területeit (pl. Split, Trogir, Zadar városokat és környéküket), a horvát tenger melléket (Senj), az Isztriai félszigetet, Rijeka/Fiume környékét, illetve a tőle északra és északkeletre eső szárazföldi vidék egy részét foglalja magában. A *csa*-horvát nyelvjárások legfontosabb jellemzői a következők.

3.1.1. Fonológia.

3.1.1.1. Magánhangzók

Az egyes helyi nyelvjárásokban leggyakrabban az *i, e, a, o, u* fonémák fordulnak elő. Vannak azonban olyan dialektusok is, amelyek zárt *e, a, o* fonémákkal is rendelkeznek.

3.1.1.2. Mássalhangzók

A *csa*-horvát nyelvjárásokban az irodalmi nyelvtől eltérően nincs *dž* és *đ* fonéma.

3.1.2. Alaktan.

Annak érdekében, hogy fogalmat lehessen nyerni az irodalmi nyelv és a *csa*-horvát különbségeiről, illusztrációul a közép-dalmáciai Brač, Hvar és Vis szigeteken beszélt nyelvjárások főnévragozási rendszerét mutatom be.

3.1.2.1. Egy szótagú főnevek

3.1.2.1.1. Hímnemű tőhangsúlyos főnevek: *miš* 'egér', *brod* 'hajó'

Egyes szám

többes szám

egyes szám

többes szám

N miš	miši	brod	brodi
G miša	miš/miših	broda	brodih/brodov
D mišu	mišima(n)	brodu	brodima(n)
A miša	miše	brod	brode
V mišu	miši	brode	brodi
L mišu	mišima(n)	brodu	brodima(n)
I mišon	mišima(n)	brodon	brodima(n)

3.1.2.1.2. Hímnemű, a végződéseken hangsúlyos főnevek: čep 'dugó'

Egyes szám	többes szám
N čep	čepi
G čepa	čepih
D čepu	čepima
A čep	čepe
V čepe/čepu	čepi
L čepu	čepima
I čepon/čepen	čepima

3.1.2.2. Több szótagú főnevek: vitar 'szél'

Egyes szám	többszám
N vitar	vitri
G vitra	vitor/vitrih
D vitru	vitrima
A vitar	vitre
V vitre/vitru	vitri
L vitru	vitrima
I vitrom	vitrima

3.1.2.2.1. Több szótagú, változó hangsúlyú főnevek: karatil 'hordó', težok 'paraszt, földműves'

Egyes szám	többes szám	egyedül	többes szám
N karatil	karatili	težok	težoci
G karatila	karatilih/karatilov	težoka	težokov
D karatilu	karatilima(n)	težoku	težocima
A karatil	karatile	težoka	težoke
V karatile	karatili	težoku/težoče	težoci
L karatilu	karatilima(n)	težoku	težocima
I karatilon	karatilima(n)	težokon	težocima

3.1.2.3. Semleges nemű főnevek: jutro 'reggel', sunce 'nap'

Egyes szám	többes szám	egyedül	többes szám
N jutro	jutra	sunce	sunca
G jutra	jutor/jutrih	sunca	sunoc
D jutru	jutrima	suncu	suncima(n)
A jutro	jutra	sunce	sunca
V jutro	jutra	sunce	sunca
L jutru	jutrima	suncu	suncima(n)
I jutron	jutrima	suncen/suncon	suncima(n)

3.1.2.4. Nőnemű főnvek

3.1.2.4.1. A-tövű főnévragozás állandó tőhangsúllyal: riba 'hal'

Egyes szám	többes szám
N riba	ribe
G ribe	rib/ribih
D ribi	riban/ribami/ribima
A ribu	ribe
V ribo	ribe
L ribi	riban/ribami/ribima
I ribon	riban/ribami/ribima

3.1.2.4.2. A-tövű főnévragozás változó hangsúllyal: noga 'láb'

Egyes szám	többes szám
N noga	noge
G noge	nog
D nogi/nozi	nogon/nogamin/nogima
A nogu	noge
V nogo	noge
L nogi/nozi	nogon/nogamin/nogima
I nogon	nogon/nogamin/nogima

3.1.2.4.3. I-tövű főnévragozás: moć 'erő, hatalom'

Egyes szám	többes szám
N moć	moći
G moći	moćih
D moći	moćima(n)
A moć	moći
V moć	moći
L moći	moćima(n)
I moćon	moćima(n)

3.2. A kaj-horvát nyelvjárás

A nyelvjárás területe Horvátország északnyugati részét foglalja magában.

3.2.1. Fonológia

3.2.1.1. Magánhangzók

Az irodalmi nyelvvel közös *i, e, a, o, u* fonémák mellett még nyílt *e* és *o* fonémákkal is rendelkezik.

3.2.1.2. Mássalhangzók

A kaj-horvát nyelvjárásokban hiányzik a *ć* és *đ* fonéma.

3.2.2. Alaktan

Példaként Lobor község (Zaboktól északkeletre) nyelvjárásának főnévragozási rendszerét mutatom be.

3.2.2.1. Hímnemű főnevek: bik 'bika'

Egyes szám	többes szám
N bik	biki

G bika	bikof
D biku	bikem
A bika	bike
L biku	biki
I bikem	biki

3.2.2.2.1. Semleges nemű főnevek: jajce 'tojás'

Egyes szám	többes szám
N jajce	jajca
G jajca	jajec
D jajcu	jajcam
A jajce	jajca
L jajcu	jajci
I jajcem	jajci

3.2.2.2.2. N-tövék: ime 'név'

Egyes szám	többes szám
N ime	imena
G imena	imen
D imenu	imenam
A ime	imena
L imenu	imeni
I imenem	imeni

3.2.2.3. Nőnemű főnevek

3.2.2.3.1. A-tövék: rouka 'kéz'

Egyes szám	többes szám
N rouka	rouke
G rouke	rouk
D rouke	roukam
A rouku	rouke
L rouke	rouka
I rukou	rukami

3.2.2.3.2. I-tövék: kuost 'csont'

Egyes szám	többes szám
N kuost	kosti
G kuosti	kuosti
D kuosti	kostjam
A kuost	kosti
L juosti	kostmi
I kostjou	kostmi

3.2.2.3.3. R-tövék: mater 'anya'

Egyes szám	többes szám
N mater	matere
G matere	mater
D matere	materam
A mater	matere
L matere	matera

Ajánlott szakirodalom

- HADROVICS László: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest, Akadémiai, 1985.
- HRASTE Mate / ŠIMUNOVIĆ Petar / OLESCH Reinhold: *Čakavisch-deutsches Lexikon*. I. Köln-Wien, Böhlau, 1979.
- JURIŠIĆ Blaž: *Nacrt hrvatske slovnice*. I-II. Pretisak. Zagreb, Matica hrvatska, 1992.
- LŐKÖS István: *A horvát irodalom története*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1996.
- MIHALJEVIĆ Milan: *Slavenska poredbena gramatika*. 1. dio. *Uvod i fonologija*. Zagreb, Školska knjiga, 2002.
- MOGUŠ Milan: *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb, Globus, ²1995.
- NYOMÁRKAY István: *Ungarische Vorbilder der kroatischen Sprachneuerung*. Budapest, Akadémiai, 1989.
- NYOMÁRKAY István: *Nyelveink múltja és jelene*. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2004.
- NYOMÁRKAY István: „A horvát és a szerb szótárirodalom”, in Nyomárkay István / Vig István (szerk.), *Kis szláv lexikográfia*. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2004, 50-109.
- POPOVIĆ Ivan: *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden, 1960.
- SOČANAC Lelija / ŽAGAR-SZENTESI Orsolya / DRAGIČEVIĆ Dragica / DABO-DENEGRI Ljuba / MENAC Antica / NIKOLIĆ-HOYT Anja: *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima. Prilagodba posuđenica*. Zagreb, Globus, 2005.
- VINCE Zlatko: *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, ³2002.
- ZEČEVIĆ Vesna: „Loborska kajkavština”, in *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 19 (1993), 443-463.